

БАШКЫ ДУГАЙЫНДА СӨС

Бистин чуртувуста узучу башкы — эң-не алдар хүндүтү мергежидерин бирээ. Оларын олтурууда үш мин. ажит кижи кирип турар. Башкы кадрларын белеткөөринге 63 университет, 200 пединститут, 400 ажит училище киришкен. Ында бистин чуртувусту келир үзү — анык салгалды өөредип кичилдер бедик мергежидерин специалисттерин белеткен турар.

ССРС Конституциясында маадылаан өөренир өргөн амдыралга ботталдырылган төлөптүгү салымын кичи-рин турар школа башкыларынын дугайын, оларга бүгү узучу ылашкылар болган хүндүткөдүн дугайын СЭТА-нын корреспонденттери чуталап турар.

**ПРОФЕССОР
ЦИФРИККИННИ
ӨНЧУКТЕРИ**

«Хүндүтү Цифриккини Сээн солун болгаларынын база катал болар дээр өөредилге чымын эгелерин четикпей манат турар» — дээр чагаалдар Латвиянын хүрүнэ университетинин саналга төвүнү өртөм ажалдакчы Агнис Анджауска сентбрыда база хай келген. Ол — «Профессор Цифриккини» — «инженер» деп анык математиктер клувуну тургузукчу болган узуртукчу.

«Пионер» деп республика солунун арылгылар проффессор клубтун кичилдерин чорудуп келген. Санар оракыны кончут солун аны-чоруктары школаларга эртерип турар. Узурларын болгаларын анализдеп, солун ном-биле таныштырып келген. Клубтун доктаамал кичилдерини — Латвиянын 400 ажит школалары. Клубтун кичилдеринин материалдарын шуну школаларга чорудуп турар.

«Узурлар-биле харыжаалга сеткил ханып турар мен — деп, кибернетика талашы-биле специалист Агнис Анджауска чуталап олар — Диссертация-биле чорелеткен «Литер математика» деп узурларга кон-пужиям. «Профессор Цифриккини өнчүктөрүн» хай чылдарда ажит-чорудулган ында анализдеп. Менче чоруткан чагааларында узурлар турарын база сун кал болур. Ында колдуудула — көрбөзү чок кек баштыг, карак килдиг проффессор оларар.

— Чутас ол чагыс чыгыш

узурларга өрнөш-биле эртерип турар мен — дээр, 30 харлыг Агнис Анджауска хүлүмзүрүп кээр.

В. СМЕРНОВ.

Рига.

БАЖЫНЫ БЕЛЕККЕ

Орус дма болган литератур-а өөредип анык башкы Мазаир Ахмедов өөрүшкүдүгү ба-ырдал — эң баштайгы башкынын хүнү база чаа бажы-че көшкеник дөмдөлөрү-биле эш-өөрүп чалаан. Педагогика институтун дооскан соонда ону көдөз школага ажалдаалып чоруткан. Халдан суурга кээр, ачаа чаа бажынын дүлүгү-рүн тымыкан.

Анык башкынын эге бажы-нары, шыла-ла, онзагай ба-ырдалыг болган. Лингвон алпаратуразы болган өөредил-ген эске-даа эң чаа тех-никтиг херекселдери-биле дериткен кабинетке кичилдерин чорудуп турар. М. Ахмедов классан чыгып тур-ла, шко-ланын төлөткөдүн өөредилге кинозун төлөткө-биле чыгып алган, бодунун баштайгы ж-чөзүлү эртерип.

Республикада эң тергиптерин бирээ Халдан школазын-да чаагай таныл доктааттын-ган — анык башкыларын дө-лөткөчүлүктө хүлээр. Маза-ирин дагымын школалар директору З. Шомбон болган чөрлө онзагай. ССР-ин узус-туу бажыны деп бедик атты ачаа чокта чаа тымыкан.

Н. БАРСКИЙ.

Евлах.

Азербайжан ССР.

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРИШКЕН

Бо өөредилге чылында нитизи-биле рес-публикада сөзүн муң хире коммунистер, комсомолчулар, партия нежигүнү эвестер партия, комсомол, экономиктиг өөредилге-ге хаара туттунган. Оларда кичилдерин 2000 ажит пропаганда чорудуп ту-

рар. Чамдын партия райкомнарын ажит-дакчылары-биле бистин корреспонденттер харылашкан, октябрь 1-де өөредилге чы-лы канчар эгелзенин чуталап бээрин дилзэн.

СЭКП Чоюн-Хемчик райко-мунун пропаганда болган агитация кичилдерин эргелек-чян Д. Х. Ооржак:

— Районун партия организа-циялары «СЭКП-ин XXVI съездинин шиктирлерингө дүштүр партия өөредилгеге улам ийай сайырайгайжылар дугайында» партия Топ Коми-тетинин доктаалын узуртуга-га бодуртуп, школаларын, теоретиктиг семинарларын тургузуп, оон динчакчыла-рын, пропагандистерин четче-лзэн.

Районда кичилдер-биле 75 политшколаны, чеди теоре-тиктг семинарын организа-таан, олар өөредилгегин ок-тябрь 1-де эгелзэн. Школа-ларда болган семинарларда сөс чүс тире динчакчы хаара туттунган, оларын алды чүс ажит коммунистер.

Чаа өөредилге чымын-да белекчиди «Чыраа-Бажы» солхотун партию ажи чоруткан. Ында 140 коммунист партияны өөредилгегин динч-бүр херекселдери кичилдер-ге идепкейлиг киришкен.

Районга бо чымын 117 про-

пагандист ажалдар, оларын хай нуруузу дээр эртеминг коммунистер. Чаа доктаалдын негелдериин баугар про-пагандист кадрларын билин болган мергежидер бедикерин хемчеглерин ажаллап кылгаш, ол баугар моон сон-гаар ажалдаар бис.

СЭКП Кызыл райкомунун пропаганда болган агитация кичилдерин эргелекчизин ораанчымын С. Б. МААДЫ: — Райондун бодурткелерин-де, солхоталарында, школа-рында, эмгекте, кулга, албан организация чорелдеринде пар-тия организацилалары СЭКП Топ Комитетинин партия өө-редилгегин улам ийай сайы-райгайжылар дугайында док-таалыга дүштүр четче-лзешкенин чоруткан. Нити-зи-биле Кызыл районда 52 политшколаны, сөс теоретик-тиг семинарын тургускаан. Ында 743 динчакчы хаара туттунган, оларын иштинде 544 коммунист бар. Олар чаа өөредилге чымын кичилдерин колдуу организациг эгел-зэн. «Партиянын күжү — чол-биле чыгыс эгелзиз. Чо-юн күжү — партия-биле чы-гыс эгелзиз, оон узуртула-

ДУРЖУЛГА СОЛУШКАН

Партия өөредилгегин дугайында СЭКП Топ Комитетинин доктаалыга дүштүр пропагандаистерин иштин алы-рыча, өөредип, кичилдерин-че СЭКП Мончун-Тайга райко-му болган партия эге органи-зациялары улуг кичилдерин салган. Өөредилге чылы эге-лзенин бодурунда район-нун пропагандистеринин се-минарын эртерип.

Тыва АССР-ин бодуртук күштеринин хөжүмдөзү дугайында ССР-ин Эрте-

нер академиязынын Сибирь салбырын экономикачы бол-ган улустур бодурткелер органи-зацияларын институтун Тыва экономика лабора-ториязынын эргелекчизин, ге-ография эртеринин кичил-дери К. О. Шакаржыктып,

районун экономика болган солхал хөжүмдөзүн талашы-биле СЭКП райкомунун бирги секретары О. Н. С. Ша-каржыктып болган эскелер-

Х. ЧУЛДЫН.

СЭКП Тыва обкомунун марксизм-лени-низм университети пропаганда кадрларын белеткөөрүгө улуг рольду ойнар турар. Ол келжени болган бот-өөредилге салбырларын. Кичилдерин СЭКП Кызыл хооромунун сүмөлзенин-биле ла-биямаала ажаллап, чурттал турарлар өөренир. Бот-өөредилгеге салбыра пар-тия райкомнарын, «Тыва даг-дуг», «Тыва кобальт» комбинаттарда партия комитеттерин сүмөлзенин баугар дин-чакчылар кирир.

Солук чылдарда университет үш чүс ажит пропаганда белеткен. Ылаңгыя эртеминг коммунизм, коммунистг мо-ралы, совет хоойлужулуга үлөзүмверин талашы-биле эртеринин дооскан. Оларын составында партия, совет, проф-экилет, комсомол ажалдакчылар, баш-кылар, эмчилер, үлөтүрүнү, иездэ ажит-

агылым, културалык болган узус ажал-агылым эске-даа адырларын ажалдакчылар бар. Политика-кижизинде талашы-биле хай чыл статист, эрте-теоретиктиг билин бедик дээр өөредилге чорелерин баш-кылары, партия, совет ажалдакчылар университети лекцияларын номчут, прак-тиктг кичилдерин эртерип турар.

Университеттин кичиле бо чымын органи-зацияг эгелзэн. «Партиянын күжү — чол-биле чыгыс эгелзиз. Чоюн күжү — партия-биле чыгыс эгелзиз, оон узурту-лаа» деп лекцияны СЭКП обкомунун Политиктиг чырдыларын бажынын консультанты Л. С. Зорина номчап.

ЧУРУКТА: университеттин динчакчы-лары лекция уезинде.

В. КАРА-САЛДЫН. фотоу.

САННАР БОЛГАШ ФАКТЫЛАР

Бистин чуртувуста бүгү хемарин өөредилге чорелеринде 4,5 млн. башкы ажалдан турар.

Дээр школанын 400 муң кадрларын 17 муң кичи докторлар болган профессорлар, ботур 160 муң ажит кичи — эртем кандидаттары болган доцентлер.

Беш чыл болгай-ла эртин турар аттестациянын түнө-линде эң тергип башкыларга «Улуг башкы», «Методист башкы» деп аттарын тыпсып турар. Чуртта 12 муң башкы-лар ылым атты чеди алган.

Омгу беш чылда үр-түкелзег ажалдаанын дөш 9225 башкы болган узус өөредилге ажалдакчылар өрденир болган медалдар-биле шапкаткан, 46 кичи Социалистг Күп-ажылдык Маадыр деп атты чеди алган.

1977 чылдын төчүзүндө ССР-ин узустуу башкылар деп чаа хүндүтү атты доктааткан. 20 ажит башкыга ы-дыг атты тымыкан.

150 муң ажит башкылар ССР-ин Дээр Советинин, экилдерин болган автономнуг республикаларын Дээр Советтеринин, улус депутаттарын чор-чор Советтеринин депутаттары болуп турар.

БИСТИН СУУРУВУСТА

Хову-Ажынын кайы-даа школанын ажалдан турар, анык салгалдын кичилдерин аравында ажал-чорелдери бердигеи хайта-чыл башкылар база хой. Оларын бүгү-де ажалдаалы школа, класс-биле, аны-агы ажит-чагыт он-он узур-лар-биле хань холбашкан.

№ 2 школанын орус дма болган литература башкыны Татьяна Васильевна Васина 40 чыл дургузунда башкылап келген. Ол — узус чыры-дымыннын тергипи хөр-өк дөмдөзүн адилектиги. Оон ажалын кол-ла үлөш — аны-агы арга-мергежид-иг он-он ажалчылар, ин-женер-техниктиг ажалдакчы-лар, албан-хаалчылар. Аб-агалын педагогика инсти-тут дооскан соонда Хову-А-жыга ажалдан келген Мария Семёновна Енушкевичин суурда белек кичи чок. Ол ам нинда 25 чыл ажалдан турар.

М. В. Кимов болган Д. А. Кимов база-ла башкылар, оларын коллективин хүндүз-ар. Башкы ажалында аныла, олар сууртун хой-ниги ажи-дында эң идепкейлиг кириш турарлар. Маадыр-оон Василь-евна комбинатта партию ке-жигүнү, школан партия ор-ганизацилаларын секретары.

Понтура Иришкова — тыла дма башкыны, ону оро-ноткелер түндүгүр бол-ган алаа ылаа. Башкынын сөзү оларга хүртү-биле де-

мей, чүгө дээр оо өөреник-чилерин хүндүткелз чалаап алган. Узурлар класс башкы-зынча дүзүлжүр, солун динч-каар, олар база-ла башкыны минат эки кичилер бола-сарлар. Башкынын эгелден талашы чеди, кичилерге дуза-лаксаар сеткил, эгелзиз хөр-өш экилет чорелер узур-ларга дачыш кээр турар. Ол — «Билиг нитилелзенин кежигүнү болган аны-бүрү темаларга лекцияларын бо-ла номчур. Д. А. Кимов — Ты-ва АССР-ин школаларын алдарыг башкыны.

Тыва АССР-ин школаларын алдарыг башкыны Мария Петровна Казанцева өөрүшкүдүгү байырдал тава-рыштыр чагай кузюшкени-рин бараалгатыс арга чон. Ол манла 25 чыл дургузунда ажаллап келген, ам пенсия-га бо-ла келер. 32 чыл дур-гузунда школада ажалдан турар математика башкыны Клара Макаровна Алабуж-ва бодунун эртерин кончут эки билер башкы. Зинаида Степановна Шустова — орус дма башкыны. Ол 30 чыл дургузунда школага башкы-лап чорур. Ол «узус өө-редилгегин тергипи» херек дөмдөзүн.

Бистин суурувуста алдар-макталдыг, ат-сурагалыг баш-кыларын кайызын ол дээр.

С. ИВАНЬКОВА.

Таджик район.

Микет сөс чыл школанын директору Шалава Давидович Татарашвили — фронтуну, Би-чин чор дээр тулчушкунун киришкени. Л. И. Брежнев «Битин чор» деп салтымы-нарынын номунда далай-дын десантин оон дугайында бажып турар.

Февраль 15-те баштай эки-кеш дүзүргө далайжылар он бир хонган соонда олар-нын бирээ Шалава Татараш-вили 23 харлаан. Оон чар-мыбас өнүчү Петр Вереща-кин алаа 23 онту бедик кыл-дыр берген. Ничан дайыма-парже шаап халдан кири-рин база бир эгелзиз турган болган октар кичилдей тур-ган. Ынчанга ол бедик Шалава Татарашвилиге эң-не

үнедиг бедик болган.

Ол хүлден бээр 38 чыл эр-кен. Ынчалла-даа Битин чор-го десантинтерин эң баш-тай эркен дүзүргенин бол-гаш өнүгүн берген бедик Шалава Давидович каяа-даа утпас. Новороссийскин төв-чүзүгө чейир долау-биле хосталарына муруну олдуру-га Шалава Татарашвили чо-рун хосташкан.

1940 чылда Микет туртут анык башкынын шериге апар-ган. Ол Бакун шериг-далай училшенинге өөренип турда, дайин эгелзеп. Стар-шина Кара далайга тулчул чоруп турган. Новороссийск чогууге десантинтер ок-таар деп мелез динчаш, ол эки туралы-биле дилеп,

ынаар баар отрядка кирип алган. Кызыл Сыдыс орден, «Брес-далым чорук дээр», «Дайынча алдар дээр» деп медалдар-биле шапкаткан. Ол дээр Битин чорге комму-нист болган десантинтин эге-лзенин, шаламын-кайы херекчел турар.

Ала-Чуртун Улуг дайын-ды миниреп эрте берген соонда, Шалава Татарашвили терзоз черинче эеп келген, тайбын чагай ажалга үлүш ки-риштирп, катан-ла башкы-лай берген. Тогуз башкыны, ол ам школа директору.

ЧУРУКТА: Шалава Давидович огулун уругалары-биле.

С. ЭДИШЕРАВИЛИН.

фотозу.

СЭТА-нын фототехники.

ХАНДЫК ШЫЛДЫГ

Канды-даа тускай мерге-жидит болупта, канды-даа ажалды кылч чорутула, эр-те-белетин, ажалдаалын дөмгө оруучу чүткел каан башкыларга сеткил-чорелз канынча өөрүп, чети-каныннын сестерин чай-гар-ла, селгексизин кээр. Башкы кичинин улуг кичи, оларын чагай чоруту сет-кижес ханымда үнелз, оларга чоргаларын чорур бис.

Чонунга макталдыг, хүн-дүткелдиг, өөреникчилерге хүн бүр амдыралдын үлө-гөр-чөмчөл көргүзүп чорур башкылар республиканын бу-гун бүзүлгө хой. Ылаңгыяларын бирөөнине Бажы-Алаа ортукмат * школанын математика башкыны Лайлат Дажмечкин Артылаа чоргал-дал-биле тамалаштырып бо-зур. Лайлат Дажмечкин бичилдик-не, башкы боду-рунда эске күлө-болал тур-баз, мичанган ол 1956 чыл-да Чаа-Хал ортукмат школа-да дооскан, долаан-ла онду-дуртук башкы болуп ажал-дай берген.

Лайлат Дажмечкин 1950 чылда Кызылдын башкы ин-ститутун, 1964 чылда Нур-

ненин Кызыл педагогика институтун доозуп алган, ам-на бодунун ийак ажалы-че шымын кирип. Ол баш-тайгы чылдарында Улуг-Хем районун Урбун 8 чыл шко-лазын ажалдан турган. Л. Д. Артылаа ам Бажы-Алаа ортукмат школанын 10 чыл хире математика эртерин башкылап турар.

Бо башкынын дуржула-зында кол чүзе-кичээл буру-зунгө бедик динчакчы кыл кылдыр кылар, өөренир эртерин чүдүлдерин системалыг док-таамал каталтаар, кичилге кергүзүп материалдарын ажаллап, түс-түс өөреникчи-лер-биле ажаллап, методика-да чаа чүдүлдерин ажаллап турары болур. Башкы өөр-еникчилерге өлгү-эзлек, олардан негелдиз-ла, аны-рыгы-даа тургузуп бажыр. Ол кичилден динчакчы үлө-дөр даразында өөренир темаларга таарыштыр чаа арга-ларын дилеп тын, методиктиг журналдар-биле үргүзү та-

нышкан олар.

Лайлат Дажмечкин оон башкылашкын ажалын со-нуурган айтыралында, кыска-чы-биле чуталады:

— Битин чор тур-ла тер-де башкы болур дүзүлгө чо-раан мен. Мээ башкы ажи-дынын стабы ам улавыс чорби бешик чыче кирер. Бо үнчү иштинде хой-ле өөреникчилерин өөретим. Өөреникчилер боттары-даа, ада-желер-даа «четтердизис башкы» деп бо-ла чуталаан чеди келер-дир. Бодунун е-дин алган билин бичи ка-жигерге дачыдып бээрден эске аске-кежик кайда боор. Мээ эртерин — математика. Математика бичи кичилерге билиг бээрден аныла ты-мык, тынчтыр-сагытыр чорукка, узан-медерел сай-ырадыныга, кичилдейн ботур чонунга, аныла кыл-дынга чуталажып, башкы-ларын бот-боттарынын кичи-лдерине озуружуче экилде-деп турар.

Башкынын партияжи дала-зы — пропаганда. Пропа-гандист берге болган хүн-дүткелдиг хүлөзгенин база-ла бедик деңгелег эртерип турар. Эртерин өөредилге чы-мында ол 30 ажит динчакчы-ларын марксизм-ленинизм-нин үлөзүмверин ийитизип алыртыга дузалаан. Ам по-литкөөредилге чымы эгелзэн.

Лайлат Дажмечкин алаа ба-зе муну-ла чылдарда ыш-наш мик белеткенин алган.

Математика башкыны Л. Д. Артылаанын бичилдиктен ту-ра чарылбай келген хандык-нымдыг ылаа оюну — шы-дыра. Шыдыраа ойнай бер-генде ол чүп-даа утуттар. Ол бо үнчү иштинде райо-нга аны-бүрү дөмдөзүлгө шы-дыраа маргылдааларын кириш, бедик мергежидын кергүзүп келген. Оон балт-кы — районнун эң шымын шыдырааларын аравыга ботган мергылдааларга кичи улаа киришкен, үргүзүп нитилелзег чоруп аны-бүрү башкы болуп. Ол школада шыдыраа ботур чонунга, бодунун башкыларын мерге-жидиге улашкын база өө-редип турар.

Б. СЕДИН-ХУРАК.

МАЛГА МАНАГ ХЕРЕК

Дун Болат-оол биле Мария Контар «Торгалыг» солхотун хойжулар. Олар нитинин малын он үш чыл иштинде үзүлгө чок маллап келген. Ажалдан келени уезинин дургузунда «Багай ажаллаан, оон-моонор четес-тир» деп чемежиг сестерин динчак көр-бөнир, чүгө дээр бо хой-жулар олаанн хүлөзгенин кызымалар, бедик харым-салгаларын.

Мал ажалынын онзагай та-лалары көш, суурзун амы-дыралан шуут ылгалыг. Ол дугайы кымы-даа билингир, чийзе, бир чыл дургузунда билин хойжу кичи каш-даа катал көжөр, култура, салыг, амдырал хандыгыга төптө-ринден оон амдыралы хо-рулук. Бо байдалар кичи бурунуге бедик эвес шы-дыра, он ажит чылдар иш-тинде ол бүгүн Дун Бо-лат-оол биле Мария Контар ажи эркен.

— Малга манаг херек, олар-белзунин: тусун-сугта-лы, турал-хонажы таарышкылары чутула. Устунде бо ажалын бодун аргаларын

ажылап келгенин ачызын-да күш-ажины көргүзүлгө-рим багай эвес бооп келген — деп, Дун Болат-оол биеке чу-гаалды.

Хойжу өг-бүлө төрүүр чүс хойга онаштыр 1980 чылда 90, бо эркен хой оолдаш-кынын уезинде 95 хураган-ны эстүрүп алган. Хойжу-биле малчин кичинин харым-салгалынын дугайында чутаа-ны база кылдыны.

Чамды хойжу эштерин эа-харысалга чок, ажалын мырынай ник көр, салдычак чорут бары хоуманчыг. Ол боттарынын алым баксы-раларында аныла, күрүгөге узуг когаралы чедирин турар. Оон уламын мал-ма-кан чидиртип, ооралашкынга каш-даа катан таарышкы-лаан. Хойжу бригадаларын чамды уезиктерин мал ба-жынын уезун четче кыл-бай, контролдайын турар. Самчылалыг малчиннар оа чорукту ажаллап, үрүтүк сан-чургайлар-биле оларын мегелз калтар чүдүлр бар — деп, Дун Болат-оол чута-лаан.

Н. ДАМДЫН.

Өвөр район.

Ол күзүн өткөргөн, тараа-чымпо-лаа чаагы үчкөн, каа-ан-даа, натылган күс турган. Амгы Тезин суурун ор-нунга чыган «куу бажынар» дээр ол шаа кышкы чок бор-боо кышкылар болгон баш-ла тараа салып турган бажы-нардын анында, караа кара-агы ак өлгөр-ле ачкык. Улус ош «жидик хоорай»-даа джир чүе.

Бистиң көзө өлгөрүн шы-ка, турган. Ичкан тапты-ла он харыт мен. Чүгө ийи уг-башкы арткаа бис. Угбам мен-ден ийи хар улуг киж. Ала-мелен чакымыста-ла чары-лаш, хамык-ла ырак-тоок тө-рединеи аразыга? өскөн бис. Ичканаш мичан ошкү калары баа тараа сонкаары — мезон кол ачылган турган.

Бир-ле катап ховуга өшкү-лөрүн калары чорумда, ол хунуу тараа улус мен, август тунчулукта чүе, мезон нады ошкан өскөн жым. Мангыт Ким-оол бо чедип келди. Эмелен кыргыч, ичканаша өшкү-мичанаша-даа кон-чүт. Кады ошкан өскөн кире-де ол дег өскөн-хөтүл тур-ган чөдө өскөн мичан. Ич-канаш шала сестип-лаа: — «Өшкүлөрүм калары бээр дөш келдин бе, эжим?» деп айтырдым.

— Чок, эжим. Башкы сен-тип өккөл дээр, ичканаш келдим. — Сен канчалды ичканаш, сургуулар болду бе? — деп ош айтырдым. — Иис, мичан школага хү-дөш алган. Дээр өөрөнч эгелер бис. Сен база бистиң-бисе калы өөрөнч ужурут-си, эжим. Школаже дүгөн чоруулу... дээр, кижик-даа кычкычтар хире эвес апар-ган.

Өөрөнчкүрүм база кончу! Чүе канчалды? Ошкүлөрүм эон каапар бе? Эмелен ийи ала канчалды? Ичканаш боз-доп, эрай коргуузурун ор-зума-даа, алыс чырык күзөт-чя берген. Ошкүлөрүм ховуга ичканаш, школаже чорумкал бис. Кээриксе өөрөнчкүлөрүм бис. Бүтүрүрүм бир башкы бисти кий деп алган. Мичан ат-сыман, төртүгүнчү хунуулар бээр шунтууун бү-түрүп алган. «Дартаалда эге-л 1 «а» класка өөрөнч сөн. Билдик бе? Ам чоруулар, че» — дээр элертпн алган ба-зылал.

Ол бисти интернатка эке-ген. «Чурум үрөп, чанатпап болбас эвеске, оолдар» — дээр, кижик-даа башкы хүдөш берген. Угбам-бисе мени

бүдүн өскүстөр дээр, күрү-нөң долу халдырмаларына кирип каан болган. Ол күндөн эгелээр халас чөмөшөр, удуур чөртпн болган бис. Нааымнда ичканаш бир-ле дугаар чараш, ары-сипи бүдүн хел келди, амалаш чаагы хел чип, хар дег аккыр хоорангы-даа эжиге мичан. Аалар аразына тояп чораш өскүс оол мени Совет күрүмөни чыгыс ку-лаа мичан мичаар хүдөш ал-ган. Ол хунуу кажан-даа уг-лас мени!

А сентябрь бирде өөрөнч кирипкан бис. Ол хун база ийи, ая-даа хун болган. Кон-га элери билек, өөрөнчкүлөр тус-түс класстарына кире бер-ган. Кээриксе тар болган на-малары сиримы-даа аажок. Хандаа кара доу-бисе бүдүн каан ийи самбара, а ош ү-түдө В. И. Ленинни чуруун чааа алыш каан, азыга ба-ичи малаш печка бар. Ол-ла, ош өскө чү-лаа чон.

Конга халкан сооп дарыи башкы-даа келген. Бистер шун-туу тараа халыштымыс. Көөрү-ге, дүүн мени бүтүрүп алган джырыш баштык, шала чол-даксымаар, амык башкымыс бо кирип ор. Кен карттыг жу-рпанын стол кырыга ааар са-лып каан, башкы бистиң-бисе менилешкен. «Олурунар,

уруулар» дээр. Киж бөрүзүн топпал көрүшүм, аттарымыс кийгирип доокшан. «Шуту келген-дир. Эр-хейлер. Бөгү-дөн эгелээр силерни башкы-пар болур мен. Мени Дарый-маа Бадааовна Мошгуш-оол дээр» — деп таныштырды. Ол күндөн эгелээр бисти Дарый-маа Бадааовна партага кан-чаар ораын, канчалаштышын тударышкан эгелээр, үжүктөрү, санарын канчаар бижни-рилге, помчурунга болган чу-түрүшкү өөрөнч эгелээр.

Ош бээр ам үжөк амык чы-лар эрткин. Сууруус-даа, ийи-дир-даа таныштымыс болган. Амдырал хун келген туду-на эжиге, омак-хөтүл тур-тап чор бис. А баштайгы ба-шкымыс уттуңдурбаан. Ош д-дырар кара бажы, чымчак, ээлдек аажы-чым-даа ол-ла хөвөр. Карактарга көстүп кээр. Ош-биле өөрөнчкүлөрүм амык бо Тезин суурун Карл Маркс кудумчуузда шала шейбексимээр мич куу бажы бар. Ичканаш бистиң школа-деп түрүстүгүн, эге талаа шала-бисе ийи-лаа чүе. Ош бээр эрэлгине баштайгы дирек-торуус Салчак Намды, а сөөлүрүдир Эрбек чүртүгү Ош Норбу башкы сулар

чуртган турду. Ош ам көрөгө кире-дир-лаа болза, бодуун үзүндө чок дээр, улуг бажыларым бирээр турган, төгүлүт бажы болуур ийи. Бистиң школасы ол. Анаа ийи чүс амык өөрөнчкү ийи эгелээр өөрөнч турдуус. Ич-чаарда анык, амык бо хоочун башкыларымыс Доклак Ме-гесена Чедер-оол, Комбу Да-бмевич Хертен болган Долма-жап Намчылович Сааа дээр өскөлөр-даа ажилал турду. А ичканаш өөрөнчкүлөрүм ам башкылар, эмчилер, мекени-лөр болган өскө-даа проф-фессорун ажилдачылары болуулаан.

А бистиң башкымыс Дарый-маа Бадааовна ам персонал-дык лекционер. Ол колдуу-даа дөртөн чылдар иштинде баш-кымыс келген. Улус өөрөнчкү-лөрүн, РСФСР-ниң школа-ларының алдары баш-кымыс. Башкымыс ачындаа бистер ужу-бжиксе өөрөнч, Ленин, партия, Москва ду-гуулаа экисе баштай улуг со-нуургал-биле амыкан бис. Ичканаш башкымыс өөрөнч чөтүргөнүмдө докторма-ларды, анаа чоргаларыны, ажилдап, чурттап чор бис. С. САЛЧАК. Бай-Тайга район.

Дельтапланеризм спортунун СССР-ниң бирги чемпионды бистиң республиканың найы-салыгыга он зонку үргү-түдөө, четтерге доозулаан. Спорттун бо хөвиринге Совет Эмеленин баштайгы чемпи-ону ат дээр маргыдаа бөдк денелге болуп эрткин. Анаа чүртүтүт эи-по шымык дээр 40 дельтапланеристери күжү шөмөшкөн.

Россия Федерациязының бирги шилдик командазын бистер шилдик Андрей Карет-кин ун маргыдаа хыммат-лыг, эки белеткепегин көргү-зүп, ош эгеленден төнчүгүтө чедир өскөлөргөн хей саны алган, спорттун бо хөвиринге Совет Эмеленин туган чемпиону деп бекит аты чаа-лап алган.

Андрей маргыдааны туган чемпиону апарган соонда ош-биле ужурашкы, бодаа-рын чугаалап бээр дилээр-виске ол мичаар харыла-дым.

— Мөөн чемпион апар-нымда командада эштерин-нин дөткөмчөниги, маргы-даанын организаторларыны саллары улуг. Эштерим мени хей-аыт кирип, бүтү талагы дөткөп турдулар, а маргы-даанын эртерикчилери чү-лө мөшө эвес, а чемпионат-тык бүтү кыркычкыларынга эи таарышкы байддаларын тургускан. Ош ун чемпионат-ка кирип келген спортчу-лар, судьялар, журналистер шунту чугаалап турдулар.

Мөөн мурунда өскө чө-лөргө болуулаан маргыдаа-ларга дельтапланерист бек-дик дагы өүрөдө аппарат-тары чүткөп алган, боттары чөдирип турганлар. А аяаа хей күш-шылда негетилери чугааган. А маааа шунт ма-галык болду. Бис чүгө да-дан ужуу бадырымыска өл-дөшпн турдуус. Чүе дээр

бистиң аппараттарымысты машинага чүдүргөн, дагыч шымын бажыга чедирип берип турган.

А дүшпө чемпион чоруу-рууста чырык, дөткөм, ары-сылыг автобустарга олуту-каш. КАН машинамыска үдө-лип алган. Кызылдың №3 стодовазында чемпион турдуус. Анаа бистерге спортчуларга амалашыг аш-чөмн белектер берип турган повараарга ун чемпионат-тык бүтү кыркычкыларын мурундан өөрүп чөткөргөн-дисти силерниң солурунгары дамчытыр илериңиң келди-вис. А маргыдаанын орга-лаачыларына, тыва чонга бисти чымы-биле утук, хү-дөш алганы дөш улугу-биле чөткөрдүм — деп, Андрей Кареткин чугааган төндүрү.

Украинаның шилдик ко-мандазынын нежигуру, Сим-ферополь чүртүт Евгений Гриненко маргыдаанын сөө-лү мергежилдеринге эки түнөлдөргөн чедип ап, хей саны алган, ийиңи чөдө

Дельтапланеризм спортунга СССР-ниң бирги чемпионды бистиң кыркычкылары Кызылга чүгө спортчу маргыдаа-га киришкен эвес, а бот-бот-тарип билип, таныштып, аныраалы улам башкы-лап алган. Тыванын ашкы-лөрү бистиң республикадан чөртү турган, база катап эи көр-гөн ааааа, ужурашкыска ба-ырмажып, турганлар.

В. ЧАДАМБА. ЧУРУКТАРДА: тилекчи командазын нежигуру Ва-лерий Жонгов блас үнүк чө-рин ээлзэн Д. Нор-Аревин олар; Төн телевиденини журналистери спорттун бо хөвирин бистиң чүрткэ эи-бис баштай саймалардан эгелээр-нениң биринан Краевенко чүртүт Геннадий Копаленко ун кинога тырттырып ап ту-рары.

Авторлук фотолары.

КУЗЕЛИМНИ ОТТУРГАННАР

Лысенкоңу «Наталка-По-тавка» деп операзын орус тил болган литература башкысы Нина Васильевна Домбровская баштаан башкылар сиеага бир-ле дугаар ойнаан. Ичканаш мичан уруг турган, ону аажок магадап көргөн мен. Бол рождарынын бирээинге — Петрову ролюн Кызылдың №1 школазынын физика башкысы Василий Кузмиш Краевенко ойнаан. Бот-тыныгыр ол артистерин ону мөөн сагыш-сестипиле чы-рыткылап, чагынапкан. Аныкын ролюн Пеллеа Еф-ремова Фунтикова ойнаан чүе. Василий Кузмишнин күшүг чон унун, Пеллеа Ефремованың төмө болган уян чымчак үнүп сактып чор мен.

П. Фунтикова кайгамчык чараш үнүг киж. 20—30 чылдарда бот-тыныгыр уран чүдүлүн чон ортузунга улам негетеринге ол эвээр эвес салдары чедирген. Ош ре-пертуары «Соловешко», «Чек-

терейи көр, күжүр сарым» дээр чөткөргөн орус улустун хей-ле ырлары-биле байла. Ол ырлар үнүп көзөгө, ыла-кы тыва көрүктүлөр аажок сонугурап джынар. Концерт соонда ону өтүтүп, чангыр соонда-даа бол ырашкылаан тургулаар. Оларын аразыга Василий Сергеевич Безья-ков деп музыкант турган чүе. Карактары кауубеэ киж, ол кирезинде-ле кааа-даа өөрү-дөн чөдө чыда калбас. — баанын экинчегин чоруту-бөрүнү күсөдир ыраарын баш-биле үдөп бээр. Ич-канаш дораш өөрөнч амыры-ла ымык боор, дыка хей ыр-лары, улуг кечмээдиг на-рым-даа музыка чогалдары баянга ойнай бөргө, джына-чылар амыгы-биле баар. Мен ат-сугартыг удул композитор Мошартык «Турк маржык» бир-ле дугаар оон джынаан мен. В. С. Безьяков чүгө ош эвес, Чайковскийни, Глинканы болган өскө-даа сугартыг композиторларын музыка чогалдарын баянга

костүг ойнап билер. Ол боду-нун чогалтын алгаларын чонга чөртү баралгалын эгелээр. Дынакчылар ош чаа-чаа чогалдарын кайтам-чык сонугулаар.

Колдуунда орус башкылар бот-тыныгыр уран чүгө кол-лестини бжыкы-биле тургу-зуп алган соонда, 40 чылдар үзүндө сиеага шилер тур-гузуп, ойнап эгелээр. Чжжж, А. Островскийни «Ара-ары», Н. Гогольдун «Ревизор» деп шилерин тургускан, чон-га каш-даа улаа ойнап ба-ралгалатылаан. «Ревизорга» тыва ужу-бжиктиң үдө-зилекчилериниң бирээр про-фессор А. А. Нальмбах база киришкен. Шилерин тургу-зарыга болган ойнаарыга математика башкыы А. В. Раевский улуг улу-хууру кириштирген. Бистер — ү-түкү класстың өөрөнчкүлөрү башкымыс Александр Ва-сильевичниң школага ки-чөөдөр эртерин, хей-ниги ажилыга кирип, бот-тыны-гыр уран чүдүлүн кире-н-

чилери-биле аны-бүрү шил-лер тургузуп, концерттер көр-гузүп, кааа-даа четтиги тур-гарын, ажилы кызымакыйн пат магаддар бис.

Бир-ле катап А. Пушкинниң «Сут ээи» деп шилин баш-кыларымыс биске—9—10 класстың өөрөнчкүлөрүнө көргүзүп берген, аажок со-нуургаан бис. Ош режиссёру база-ла башкы А. В. Раевский. Олар А. Грибоедовтун «Гуаан човулаан» деп комедияны база ойнап турганнар. Ичканаш башкыларымыс биске чү-лө школа программанын эу-таар өртем-биле-биле чөсө-лөп эвес, а уран чүгө бис-ти база танышкыткан. А мөөн артист болур күзелимниң отчугажы кымыскаанар ба-ла-ла олар — мөөн башкы-ларым чүе. Олар ынак башкы-ларым бооп мөөн сөткөл-са-гыжыма кезээде артып ка-ган.

М. РАМАЗАНОВА. Тыва АССР-ниң алдарыг артизи.

БАШТАЙГЫ САЛЫГ КАНЧААР ЭРТКЕНИЛ

МЕРАНО, октябрь 2 (СЭТА-ның тусун корреспоиденте-ри В. Баккин, А. Рошаль). Делегей бирги чери дээр маргыдаа делегей чемпиону Анатолий Карповтун ош удуулаанычкы Корчойну уткан тилекези-биле эгелен. Шыыраа талазы-биле деле-гейте тергидөө спорттуну шааннаар чайыныачак борту 1886 чылда доктаадын тур-гускан, ол бөдк шаанал дээр амык маргылаа үжөп үшкү улаа болуп турары ол. Ич-чаарга амык делегей маргы-лааны ойнагай болуп турар. Мерано дээр Италияны кү-рөрт хоорайнда доктаамал 30 муу киж чуртап турар, а делегей маргылаадын со-нуургап дээр дээр ында ор-тан ийи катап хей аалчылар, туристер чөдө берген. Шы-ыраа спорттуну сонуургааны-нын саны ында хун бүр-дө улам көвүдөп турар.

Делегей маргылаадын ийи кыркычкыларын — про-смейстерлерин чурука тыр-тырарын журналистерге чүгө 3 минуттаа чөпшөөрпн турар: көжүлөрүн дараазында кылы-рыга оларга мангыт кыла-зынык бүтү-ле аргаларын тур-гусканы ол. Ичканашкы бө-уадаа эмгексө хей кинокаме-ралар, телевидение дамчы-галынын аппараттары база дааган турган. Маргылаа-ны баштайгы эгелээр сөөдү-де журналистер 15 минуттаа ош кыркычкыларын чурука болган кинолантаа тырттар аралыг болган. Маргылаа бооп турар эрээлү үш кезек-ке чарган: бирги кезеде — делегей чемпиону, ийигинде — ош удуулаанычкы Кор-чой, үшүзүндө — шыыраа көштерин көргүскөн улуг сам-быра дуглаан.

...Погтар дээр ийи-чилерин

Корчой чалап өккөлгөн бол-ган: олар көрүктүлөрдөн аны-гарын чөдөдө чаштынып алган олутур турар. Корчой-нун «тикедгени» чедип алы-рын, делегей чемпиону А. Карповтун «аштырарын» ол ийи-чилер түдүп, күзөп турар. Корчой баштайгы салгыга делегей чемпиону Анатолий Карповка уттурган! Ичканаш-кы ол болуун аштырмыш-кынын билбөөн-даа ышкан болган. Уттурганын дораш чарлаваан-даа. Баштай Кар-пов хей боланып турган, а сөөдүдө Корчой мунгалдап эгелээр. Уе дөңгөсө-даа, бай-дал Карповтун айы-биле өс-көрүлгөн.

Корчой төлөттиг уттурган ам-даа өөрөнчөөн деп чүвени бирги салгы көргүскөн. Аш-тырмышкынын соуураанычкы-зынын мурунга билимней ол дөңгөсө.

ТӨРЭЭН ТЫВАВЫСТА

А. Зайцевтиң «Күсү» оларда» деп фототууду.

телевидение

ОКТАБРЬ 4-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Уе». Информастыг программа. 8.40 — «Зарядка», чымкаалынар. 9.05 — Улустун хөгжүм херекселе-дери итүсөдүрүлгөни 2-ги Бүтүрүснн конкучурунун дүрүсүн Ш. Амиров (дошпудур) ойнаа. 9.30 — «Будиль-ник». 10.00 — Совет Эмелениң тө бараан бооп тур мен! 11.00 — «Эртенги почта». Музыка программасы. 11.30 — «Калдыкшы». Эртем-тайла-бырлык программа. 12.15 — «Музыка киносуу». 12.45 — «Р. Озкозено» — «Бистиң ача-ларымыс, эжи». Телешин. 14.05 — «Базилло джипей-биле Пик деп күсөкжиге». Мультифильм. 14.15 — «Көдө-ниң шыгы». 15.15 — Совет Эмелениң дагышкы ашкылар-кын көргөн-биле. 15.30 — Куйбышев областын Хөро-стоно районуңуң педэо школа-зының директору С. С. Бок-рисовтун дугайында. «Эге азым» деп телефильмин бирги үндүрүлгө. 16.05 — «Ки-но аны-чоруктарынын алуу». 17.05 — «Бистиң байырымыс-ты хүдөп алынар». Башкы хунчига уткүштүр музыка программасы. 17.45 — «Деле-гей паромасы». 18.30—18.45 — Чансар 14.45 — «Орус угуу-лаар» деп улустун хөгжүм херекселедери оркестриниң концерти. Дамчыдылгалы РСФСР-ниң улустун артизи В. М. Леонтьев чорудар. 21.00 — «Уе». Информастыг программа. 21.35 — «Бүтбөл дугайында». 22.05 — «Регата-нын аялалары». Фильм-кон-церт. 22.30 — 23.25 — «Хоккейе СССР чемпионды. ЦСКА — «Трактор». 3-ку үзө. ЦСКА-нын спорт ордундаадамчы-дар. Төңгөдө — телемедээлэр.

НИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Уе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — Мультифильм: «Айлар концерти», «Алек чачыгыш». «Тамбу-Ламбу». 10.05 — «Дирин аман-таар делегейде». 11.05 — Н. Брамс. Скрипкага болган оркестрге концерт. 11.50 — Телемедээлэр. 14.55—14.15 — Чансар. 14.15 — Телемедээлэр. 14.35 — «Сон азылчак-скай болди». Кинопрограмма. 15.35 — Күрүшениң Комитет аттыг кварситиң алдарыг коллективиниң концерти. 16.05 — Аванмын школазы. 16.35 — Телестедоо. 17.05 — «Киж дугайында санын са-лышкы». «Күрүе страхо-вопсаниян дугайында». Делени декреттиң 60 чылга уткүштүр. 17.30 — Концерт. 18.10 — «Казактар мушке-лорго канчаар дуулаа-ны». Мультифильм.

КЫЗЫЛДАН
18.30 — Телемедээлэр. 18.45 — Телемедээлэр (орус дилта).

МОСКВАДАН
19.00 — «XXVI съездини шийтирлерин — амыдалга». «Татариниң нефти». 19.30 — Концерт. 19.45 — «Белкиниң троюклары». (Бослаамкы). Танышын баштайгы көр-

түтү. А. С. Пушкинниң чо-галы-биле тургускан. 21.00 — «Уе». Информастыг програм-ма. 21.35 — «Догандыр ту-рукар». Эстрада программасы. 23.05 — 23.25 — «Бөгү делегейде». Информастыг үндүрүлгө.

НИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — «Эртем амдыраан». 12.30 — «Рустун даш камгала-ды». Эртем-тайлабырлык фильм. 12.40 — Ботаника. 6-гы класс. Садтар болган отор-лотар үнүштөр. 13.00 — «Беш чыл—мөөн чалым на-зымын». Бирги дамчыдыла. 13.45 — «Эрап — баштаа». Физика. 10-гу класс. Электри энергияны үндүрүп алыр болган дамчыдыла. 14.15 — Совет күрүмөни болган эрге-хөйлуун үндөнир. 8-ки класс. СССР-ниң аэонавтиги системазы. 14.45 — «Чангыс актёрлук театры». В. Яхон.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Агаар Республикага, Кызылга шок-роу булузтаар, чамдык чөдө-лөргө чөсө чар. Соңгу-ба-

рыны утканышкымың хат-тын секундда дүргө 9—14 метр чөдөр. Агаар хүдөс 0—5 градус чылдыр болган чамдык чөдөргө 5 градус чөдөр соор.

Жино

ОКТАБРЬ 4-ТЕ

«НАИРА»: «Айым чөй болурун хуумда магадыла-вайн тур мен» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткал), 21.00 шактарда.

ОКТАБРЬ 5-ТЕ

«НАИРА»: «Денуцаттык шыгы» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткал), 21.00 шактарда.

«ПОНЕРА»: «Барабалчы-ның салым-чөлу» 9.30, 15.00. «Айым чөй болурун хуумда магадылавайн тур мен» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткал), 21.00 шактарда.

«ПОНЕРА»: «Барабалчы-ның салым-чөлу» 9.30, 15.00. «Айым чөй болурун хуумда магадылавайн тур мен» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткал), 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дайымч өн-пүктөр» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткал) шактарда.

«ВОСТОК»: «Дамчылар эрге

Редакцияның адреси:

Кызыл Шеткинни-Кравченко кудумчуу, бажы №3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакцияны 2-24-63, редакторун оралкыларыны 2-35-24, 2-31-75 харыскалгалы секретарыны 2-23-35, секретарыны 2-23-35, аргыжи кылдының 2-31-75, «культура» кылдының 2-23-64, көдөз ажаа-агы кылдының 2-21-47, үлөтүр кылдының 2-31-75, чаага кылдының 2-41-27 информация кылдының 2-20-60, корректорларыны 2-27-41, бухгалтерияны 2-12-45, солун келбей барганда 2-32-75 телефоне доглар.

Тираж 17866. Чагыт № 2161. СОЛҮН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР